

جایی برای نزدیک‌تر شدن به خدا، نه دورتر شدن از بندگان خدا!

زیارت در فرهنگ اسلامی، صرفاً حضور در یک مکان مقدس و قرائت مجموعه‌ای از ادعیه و زیارات نیست؛ زیارت یک «سفر اخلاقی» و فرصتی برای بازسازی نسبت انسان با خدا، اولیای الهی و دیگر انسان‌هاست. از همین رو، در منظومه معارف اسلامی، آداب زیارت تنها به کیفیت ارتباط زائر با صاحب حرم محدود نمی‌شود، بلکه نحوه رفتار او با دیگر زائران، خادمان، مردم شهر، نیازمندان و حتی کسانی که در باورها، مذهب یا گرایش‌های اجتماعی و سیاسی با او تفاوت دارند نیز بخشی از اخلاق زیارت را تشکیل می‌دهد.

از این منظر، یک پرسش مهم باید همواره پیش روی زائر باشد: آیا ممکن است انسان برای زیارت ولی خدا حرکت کند، اما در مسیر این زیارت، حق بنده خدا را نادیده بگیرد؟

پاسخ آموزه‌های اسلامی روشن است. زیارت نمی‌تواند بهانه‌ای برای تضييع حق الناس، آزار دیگران، توهین به مقدسات، تحقیر پیروان مذاهب و ادیان یا تبدیل فضای معنوی زیارت به میدان تخلیه خشم‌های سیاسی و فرقه‌ای باشد. اگر هدف زیارت تقرب به خدا و تجدید عهد با اولیای الهی است، رفتار زائر

نیز باید با همین هدف تناسب داشته باشد.

زیارت از همان لحظه خروج از خانه آغاز می‌شود

یکی از خطاهای رایج، محدود کردن زیارت به لحظه ورود به حرم یا رسیدن به ضریح است؛ حال آنکه حقیقت زیارت از زمانی آغاز می‌شود که انسان با نیت زیارت حرکت می‌کند. بنابراین، اخلاق زیارت را باید در تمام مسیر جست‌وجو کرد؛ در نحوه رانندگی، برخورد با مردم، رعایت حقوق همسفران، رفتار با خادمان، حفظ نظافت، رعایت نظم، توجه به آرامش دیگران و حتی نوع سخن گفتن.

در روایات و منابع اخلاقی مربوط به زیارت، بر موضوعاتی مانند پایین آوردن صدا، پرهیز از سخنان لغو و رعایت حال دیگر زائران تأکید شده است. این توصیه‌ها نشان می‌دهد که حتی کیفیت صدای ما نیز می‌تواند بخشی از «حق دیگران» باشد. زائری که برای خلوت با خدا و امام آمده است، حق دارد در فضای زیارت از آرامش برخوردار باشد.

بنابراین، اگر بلند صحبت کردن، ایجاد ازدحام، تصرف طولانی در فضای زیارت، هل دادن دیگران یا بی‌توجهی به نظم، حق زائر دیگری را ضایع می‌کند، نمی‌توان آن را با عنوان «شوق زیارت» توجیه کرد.

زیارت حقیقی از جایی آغاز می‌شود که انسان در کنار حق خدا، حق بندگان خدا را نیز ببیند.

حرمت زیارتگاه، حرمت انسان‌ها را نیز دربرمی‌گیرد

یکی از مسائل مهمی که امروز باید با صراحت بیشتری درباره آن سخن گفت، مسئله توهین به پیروان مذاهب و ادیان در هنگام زیارت است.

گاهی فردی تصور می‌کند چون در حرم یا در یک اجتماع مذهبی حضور دارد، می‌تواند درباره پیروان مذهب یا دین دیگر با ادبیات توهین‌آمیز سخن بگوید. گاهی نیز در مراسمی مانند اربعین، برخی اختلافات سیاسی یا مذهبی بهانه‌ای برای توهین به گروه‌ها و جریان‌های مخالف می‌شود.

این رفتار، نه تنها با اخلاق اسلامی سازگار نیست، بلکه اساساً با فلسفه حضور در چنین مکان‌هایی تعارض دارد.

فضای زیارت باید انسان را به خدا نزدیک‌تر کند؛ اگر نتیجه حضور در یک مکان مقدس، افزایش نفرت، تحقیر انسان‌ها، تحریک اختلافات مذهبی و تولید ادبیات توهین‌آمیز باشد، باید در کیفیت این زیارت و فهم ما از زیارت تأمل کرد.

حرمت حرم، فقط حرمت دیوار و ضریح نیست؛ حرمت انسان‌هایی را نیز که در آن حضور دارند، دربرمی‌گیرد.

تفاوت اعتقادی، مجوز توهین نیست

در فرهنگ اسلامی، می‌توان با یک عقیده مخالف بود، آن را نقد کرد و حتی درباره خطاهای فکری و تاریخی یک جریان بحث علمی و مستدل داشت؛ اما نقد عقیده با توهین به انسان‌ها یکسان نیست.

این تفکیک به‌ویژه در محیط‌های مذهبی اهمیت دارد. ممکن است مسلمان شیعه با یک دیدگاه کلامی، فقهی یا سیاسی مخالف باشد؛ ممکن است مسلمان سنی با یک دیدگاه شیعی موافق نباشد؛ ممکن است پیرو یک دین با اعتقاد دینی دیگری اختلاف بنیادین داشته باشد. اما این اختلاف، به خودی خود مجوز تحقیر، دشنام، تمسخر و هتک حرمت انسان‌ها نیست.

جامعه‌ای که قرار است بر پایه اخلاق دینی زندگی کند، باید بتواند میان «مرزبندی اعتقادی» و «بی‌احترامی انسانی» تفاوت بگذارد.

اتفاقاً یکی از نشانه‌های بلوغ دینی همین است که انسان بتواند در عین حفظ باورهای خود، کرامت مخالف را نیز پاس بدارد.

اربعین؛ بزرگ‌ترین فرصت برای نمایش اخلاق اسلامی

این مسئله در اربعین اهمیت مضاعف پیدا می‌کند. اربعین امروز تنها یک مناسبت مذهبی برای گروهی محدود نیست؛ به یک اجتماع بزرگ انسانی، دینی و فراملی تبدیل شده است که در آن مسلمانانی از مذاهب مختلف و حتی انسان‌هایی با پیشینه‌ها و ملیت‌های متفاوت در کنار یکدیگر قرار می‌گیرند.

در چنین اجتماعی، رفتار هر زائر می‌تواند تصویری از اسلام، تشیع، مکتب اهل‌بیت(ع) و حتی جامعه

ایرانی در ذهن دیگران ایجاد کند.

از این منظر، یک جمله توهین‌آمیز، یک شعار تحریک‌کننده یا یک رفتار تحقیرآمیز ممکن است اثری فراتر از مخاطب مستقیم خود داشته باشد. ممکن است فردی که برای نخستین بار با جامعه شیعی یا مسلمانان از نزدیک مواجه شده است، آن رفتار را به کل یک مذهب یا جامعه تعمیم دهد.

در مقابل، احترام، مهمان‌نوازی، صبر، ایثار، کمک به دیگران و تحمل تفاوت‌ها می‌تواند پیام بسیار عمیق‌تری از ده‌ها سخنرانی درباره اخلاق اسلامی منتقل کند.

اربیعین می‌تواند یک «رسانه تمدنی» برای معرفی مکتب اهل‌بیت(ع) باشد؛ اما این ظرفیت زمانی بالفعل می‌شود که رفتار زائر با پیام امام حسین(ع) تناسب داشته باشد.

امام حسین(ع) را نمی‌توان با ادبیات کینه زیارت کرد

یکی از مهم‌ترین درس‌های عاشورا، کرامت انسان و مرزبندی میان حق و رفتار غیرانسانی است. در مکتب امام حسین(ع)، حتی در اوج درگیری، اخلاق از میان نمی‌رود.

از این رو، نمی‌توان از امام حسین(ع) سخن گفت و هم‌زمان زبان را به دشنام و تحقیر دیگران آلوده کرد؛ نمی‌توان از آزادگی حسینی سخن گفت و مخالف خود را به دلیل تفاوت سیاسی یا مذهبی تحقیر کرد؛ نمی‌توان از کرامت اهل‌بیت(ع) گفت و کرامت انسان‌های دیگر را نادیده گرفت.

محبت اهل‌بیت(ع) اگر به اخلاق تبدیل نشود، در معرض آن است که به صرف یک ادعا و هویت تبدیل شود.

زیارت باید انسان را شبیه‌تر به آن کسی کند که به زیارتش رفته است.

اگر پس از زیارت، صبورتر، مهربان‌تر، مؤدب‌تر، مسئول‌تر و نسبت به حقوق دیگران حساس‌تر نشده‌ایم، باید در فهم خود از فلسفه زیارت بازنگری کنیم.

حق دیگر زائران را فراموش نکنیم

در منابع آداب زیارت، توصیه شده است که وقتی جمعیت زیاد است، کسانی که در کنار ضریح قرار گرفته‌اند، زیارت خود را کوتاه کنند تا دیگران نیز فرصت زیارت داشته باشند. این توصیه ساده، یک اصل بزرگ اخلاقی را به ما یادآوری می‌کند: حتی در عبادت نیز نباید سهم دیگران را نادیده گرفت.

این اصل در اربعین و زیارت‌های پرتراکم مصادیق فراوانی دارد: راه را نیندیم، در مسیر حرکت دیگران توقف نکنیم، فضای عمومی را اشغال نکنیم، در صف‌ها حق دیگران را رعایت کنیم، با صدای بلند آرامش دیگران را برهم نزنیم و برای رسیدن خود به مقصد، دیگری را کنار نزنیم.

گاهی انسان برای رسیدن به ضریح، آن‌قدر درگیر «حق خود» می‌شود که «حق دیگری» را فراموش می‌کند؛ در حالی که اخلاق زیارت دقیقاً در همین نقطه سنجیده می‌شود.

خادم حرم، خدمتگزار ما نیست؛ امانت‌دار خدمت به زائر است

احترام به خادمان و کارکنان اماکن زیارتی نیز بخشی از اخلاق زیارت است. خادم حرم ممکن است در شرایطی نتواند خواسته ما را برآورده کند، ممکن است محدودیتی را به ما تذکر دهد یا اجرای نظم را بر عهده داشته باشد. هیچ‌یک از این موارد مجوز بی‌احترامی به او نیست.

گاهی زائر در حالی که با نیت معنوی وارد حرم شده، با یک تذکر ساده خادم عصبانی می‌شود و با الفاظ نامناسب پاسخ می‌دهد. چنین رفتاری تناقض آشکاری میان نیت و عمل ایجاد می‌کند.

اگر زیارت قرار است اخلاق ما را اصلاح کند، اولین آزمون آن شاید همان لحظه‌ای باشد که کسی برخلاف میل ما به ما تذکر می‌دهد.

حتی مردم شهر میزبان نیز صاحب حق‌اند

اخلاق زیارت تنها میان زائران محدود نمی‌شود. مردم شهر میزبان نیز بخشی از این منظومه اخلاقی هستند.

زائر باید به محیط زیست، اموال عمومی، اماکن مسکونی، نظم شهری، حقوق کسبه، امکانات عمومی و آرامش مردم محلی احترام بگذارد. اگر زیارت باعث ایجاد مزاحمت برای مردم، تخریب اموال عمومی یا افزایش

بی‌نظمی شود، نمی‌توان این رفتار را صرفاً با عنوان «خدمت به زائر» یا «شوق زیارت» توجیه کرد.

در فرهنگ اسلامی، مهمان بودن به معنای بی‌مسئولیتی نیست؛ بلکه مهمان خوب کسی است که حضورش برای میزبان مایه آرامش و خیر باشد.

محبت به اهل بیت(ع) باید به محبت اجتماعی تبدیل شود

یکی از ظرفیت‌های مهم زیارت، ایجاد پیوند میان مؤمنان است. در زیارت عاشورا می‌خوانیم:

«إِنِّي سَلِّمٌ لِّمَنْ سَلَّمَ كُمْ وَحَرَبٌ لِّمَنْ حَارَبَكُمْ»

اما فهم این عبارت نیازمند دقت است. این فراز نباید بهانه‌ای برای تبدیل فضای زیارت به عرصه دشمنی با هرکس که با ما اختلاف سیاسی یا مذهبی دارد شود. محبت به اهل بیت(ع) باید با منظومه اخلاقی و عقلانی معارف آنان فهم شود، نه با قرائتی که نتیجه آن افزایش کینه، نفرت و شکاف میان مسلمانان باشد.

اگر زیارت امام حسین(ع) قرار است انسان را به امام نزدیک کند، این نزدیکی باید در رفتار اجتماعی او نیز آشکار شود؛ در احترام به انسان‌ها، در یاری نیازمندان، در تحمل تفاوت‌ها، در حفظ زبان و در پرهیز از آزار دیگران.

زیارت؛ مدرسه تمرین «حق الناس»

شاید بتوان مهم‌ترین پیام آداب زیارت را در یک عبارت خلاصه کرد: عبادت بدون رعایت حقوق دیگران، با روح دینداری سازگار نیست.

انسان ممکن است ساعت‌ها دعا بخواند، زیارت‌نامه قرائت کند، نذر کند و در مسیر زیارت هزینه و سختی فراوانی تحمل کند؛ اما اگر در همان مسیر به دیگری توهین کند، حق کسی را پایمال کند، موجب آزار دیگران شود یا به دلیل اختلاف مذهبی و سیاسی کرامت انسانی فردی را نادیده بگیرد، باید بداند که هنوز با مهم‌ترین درس زیارت فاصله دارد.

زیارت حقیقی فقط حرکت از یک شهر به شهر دیگر نیست؛ حرکت از خودخواهی به مسئولیت، از خشونت زبانی به مدارا، از تعصب به معرفت و از بی‌تفاوتی نسبت به دیگران به احساس مسئولیت در برابر حق الناس است.

امام حسن عسکری(ع) می‌فرمایند:

«أَعْرِفُ النَّاسَ بِحُقُوقِهِمْ إِخْوَانِهِمْ وَأَشَدُّهُمْ قَضَاءً لَهَا أَعْظَمُهُمْ عِنْدَ اللَّهِ شَأْنًا»

هرکس حقوق برادران خود را بهتر بشناسد و در رعایت آن کوشا تر باشد، نزد خداوند جایگاه والاتری دارد.

این سخن می‌تواند یکی از معیارهای سنجش زیارت ما نیز باشد.

زیارتی که باید از آن برگردیم

شاید بد نباشد پیش از هر زیارت، به جای آنکه تنها از خود بپرسیم «چگونه بیشتر زیارت کنم؟»، چند پرسش دیگر نیز مطرح کنیم:

آیا در این سفر کسی را آزرده‌ام؟

آیا حق زائر دیگری را نادیده گرفته‌ام؟

آیا به خادمی بی‌احترامی کرده‌ام؟

آیا با سخنان بلند، فضای معنوی دیگری را برهم زده‌ام؟

آیا به دلیل اختلاف مذهبی، قومی یا سیاسی، انسانی را تحقیر کرده‌ام؟

آیا حضور من برای مردم شهر میزبان خیر و آرامش داشته یا مزاحمت ایجاد کرده است؟

و مهم‌تر از همه:

آیا پس از این زیارت، انسان بهتری شده‌ام؟

اگر زیارت ما به رعایت بیشتر حقوق مردم، کنترل بیشتر زبان، افزایش مدارا، احترام به پیروان دیگر مذاهب و ادیان، کمک به نیازمندان و تقویت محبت میان مؤمنان منجر شود، می‌توان گفت زیارت از سطح یک مناسک عبادی فراتر رفته و به یک تجربه واقعی معنوی و اخلاقی تبدیل شده است.

حرم‌های اهل‌بیت(ع) باید محل آرامش، معرفت، محبت و کرامت باشند؛ نه میدان توهین، تحقیر و بازتولید اختلافات.

به زیارت می‌رویم تا به خدا نزدیک‌تر شویم؛ و یکی از روشن‌ترین نشانه‌های این نزدیکی آن است که بندگان خدا از زبان و رفتار ما در امان‌تر باشند.

در نهایت، شاید بتوان اخلاق زیارت را در یک جمله خلاصه کرد:

کسی که برای زیارت ولیّ خدا می‌رود، باید مراقب باشد در مسیر رسیدن به او، حق هیچ بنده‌ای از بندگان خدا را پایمال نکند.